

ПІДВИЩЕННЯ ЛІКВІДНОСТІ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ INCREASING LIQUIDITY OF COMMERCIAL BANK

УДК 330. 336.7. 338

<https://doi.org/10.32843/infrastruct42-51>**Данік Н.В.**

к.е.н., доцент,

доцент кафедри фінансів та обліку

Миколаївський національний

університет імені В.О. Сухомлинського

Тодоренко Є.В.

магістрант

Миколаївський національний

університет імені В.О. Сухомлинського

Danik Natalija

Mykolaiv National University

after V.O. Sukhomlynsky

Todorenko Jevghenij

Mykolaiv National University

after V.O. Sukhomlynsky

У статті проаналізовано основні теоретико-методологічні особливості управління ліквідністю банків у сучасних умовах. Визначено поняття, суть та значення ліквідності для банків, необхідність її регулювання та управління. Проаналізовано стан ліквідності комерційних банків в умовах посткризових фінансових явищ. Досліджено взаємозв'язок понять «банківська ліквідність», «ризик банківської діяльності» та «управління ліквідністю банку». Після детального вивчення досвіду шляхів підвищення рівня ліквідності вітчизняних та зарубіжних фахівців надано детальну характеристику методів управління ліквідністю банківської структури. На основі проведеного аналізу виокремлено проблеми, котрі потребують вирішення на макро- та мікрорівні, та напрями діяльності банку, що потребують першочергового втручання. Підсумовано, що ліквідність комерційного банку здебільшого визначається такими якісними чинниками, як структура та стабільність ресурсної бази і структура й якість портфеля активів. Запропоновано розподіл чинників впливу на ліквідність. Надано рекомендації щодо вдосконалення регулювання ліквідності банків.

Ключові слова: банк, банківська система України, ліквідність, прибутковість, прибуток, активи.

В статье проанализированы основные теоретико-методологические особен-

ности управления ликвидностью банков в современных условиях. Определены понятие, суть и значение ликвидности для банков, необходимость ее регулирования и управления. Проанализировано состояние ликвидности коммерческих банков в условиях посткризовых финансовых явлений. Исследована взаимосвязь понятий «банковская ликвидность», «риск банковской деятельности» и «управление ликвидностью банка». После детального изучения опыта повышения уровня ликвидности отечественных и зарубежных специалистов представлена подробная характеристика методов управления ликвидностью банковской структуры. На основе проведенного анализа выделены проблемы, требующие решения на макро- и микроуровне, и направления деятельности банка, требующие первоочередного вмешательства. Подчеркнуто, что ликвидность коммерческого банка в основном определяется такими качественными факторами, как структура и стабильность ресурсной базы и структура и качество портфеля активов. Предложено распределение факторов влияния на ликвидность. Даны рекомендации по совершенствованию регулирования ликвидности банков.

Ключевые слова: банк, банковская система Украины, ликвидность, доходность, прибыль, активы.

The main theoretical and methodological peculiarities of bank liquidity management in the current conditions are analyzed in the article. The concept, essence and value of liquidity for banks, necessity of its regulation and management are determined. The state of liquidity of commercial banks in the conditions of post-crisis financial phenomena is analyzed. The relationship between banking liquidity, banking risk and bank liquidity management has been investigated. After a detailed study of the experience of ways to increase the level of liquidity of domestic and foreign specialists, a detailed description of methods of managing the liquidity of the banking structure is given. Based on the analysis, the problems that need to be solved at both the macro and micro levels were highlighted, as well as the directions of the bank's activity requiring priority intervention. It is summarized that the liquidity of a commercial bank is mainly determined by such qualitative factors as the structure and stability of the resource base and the structure and quality of the asset portfolio. An important step in improving macro-level banking liquidity management is to optimize the organizational structure of commercial banks, including the creation of a risk management unit, an operational liquidity unit, a methodology unit, and involvement in the public relations department's liquidity management. One of the most important steps to improve liquidity planning by commercial banks is to develop liquidity management strategies and contingency plans. It is worth noting that when developing a liquidity management strategy, it is necessary to analyze a large amount of information not only about the activities of the bank, but also about the functioning and development of the country's economy, the political situation, the development of international markets. The experience of commercial banks shows that that banks make more profit when operate on the verge of the minimum permissible values of liquidity ratios, that is, make full use of their rights to raise funds as credit. The distribution of factors affecting liquidity is proposed. Recommendations for improving banks' liquidity regulation have been provided.

Key words: bank, banking system of Ukraine, liquidity, profitability, profit, assets.

Постановка проблеми. Пожвавлення економічного зростання в Україні на початку ХХІ ст. сприяло динамічному розвитку вітчизняної банківської системи. Однак, зважаючи на сприятливі умови для розвитку банківського бізнесу, переважна більшість вітчизняних банків у гонитві за надприбутками не приділяла достатньої уваги питанням управління ліквідністю, а Національний банк України – питанням її регулювання. Неефективне управління та регулювання ліквідності вітчизняних банків разом із негативними наслідками світової фінансової кризи призвели до кризи ліквідності банківської системи України. Саме криза ліквідності виявила основні проблеми в управлінні, плануванні та регулюванні ліквідності вітчиз-

няних комерційних банків зокрема та банківської системи у цілому.

Отже, питання вдосконалення управління, планування та регулювання ліквідності і прибутковості вітчизняних комерційних банків, оптимізація методик та підходів до аналізу ліквідності, запровадження найкращих зразків світового досвіду з метою подолання кризових явищ у банківській системі та запобігання їх у майбутньому зумовлюють актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі існує багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців, які присвячено дослідженню ліквідності банківських установ та правовим, організаційним та економічним

проблемам управління ліквідністю банку. Серед вітчизняних фахівців цю проблему вивчали О. Дзюблик, А. Мороз, Л. Примостка, М. Савлук, І. Волошин, Д. Олійник, Г. Загорій, О. Лаврушин та ін. Праці цих теоретиків та практиків висвітлюють окремі підходи до управління ліквідністю банків та аналізують показники ліквідності. Разом із тим проблема ліквідності залишається досить актуальною для банківських установ, тому необхідним є розроблення комплексного підходу до управління ліквідністю банків у сучасних умовах.

Постановка завдання. Мета дослідження – виявити економічну сутність ліквідності банків, дослідити чинники, що впливають на дану категорію, проаналізувати тенденції функціонування банківської системи та визначити ключові проблеми, які перешкоджають її розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фінансова система України, як і в багатьох інших національних економіках, – банкоцентрична, а це означає, що саме через банківську систему акумулюється, трансформується та перерозподіляється лівова частка фінансових ресурсів вітчизняного господарства. Таким чином, вплив банківської системи та її основних параметрів на розвиток національної економіки залишається суттєвим. Банківська система може впливати на макроекономічні процеси в країні двоїсто: з одного боку, потенційно вона виступає локомотивом усього економіко-соціального розвитку, а з іншого – в часи банківських криз негативні тенденції банківського сектору дестабілізують усе національне господарство. Однією з найважливіших характеристик як окремого банку, так і всієї банківської системи є ліквідність, яка виступає однією з передумов стабільного функціонування банківської інституції, умовою збереження її на ринку, адже саме підтримання прийнятного рівня ліквідності дає банку змогу зберігати свою платоспроможність.

Термін «ліквідність» (від лат. liquidus – рідкий, текучий) у буквальному розумінні характеризує легкість реалізації, продажу, перетворення матеріальних цінностей на грошові кошти [1, с. 6]. В економічній літературі та на практиці дана категорія застосовується для характеристики різних об'єктів, наприклад товару, цінних паперів, підприємства, ринку, балансу тощо.

Із поняттям ліквідності нерозривно пов'язана категорія ризику, яка знайшла свій прояв у формі ризику незбалансованої ліквідності, що означає ймовірність настання негативних подій у діяльності банку, викликаних незбалансованістю структури активів і пасивів за термінами і змушують банк у визначений момент купувати платіжні засоби за вищою ціною або втрачати вартість своїх активів.

Контроль і підтримка ліквідності в банківському середовищі відбувається як із боку комерційних банків у питаннях забезпечення власної економіч-

ної безпеки, так і з боку держави в особі Національного банку, що відповідає за безпеку та стабільність банківської системи. Для цього в банківській практиці реалізується комплекс різних заходів, що включають аналіз і оцінку ліквідності за допомогою ряду спеціальних показників. Із боку Національного банку здійснюється відповідний нагляд.

Існує низка практичних методів управління ліквідністю (метод конверсії фондів, метод фондového пулу), заснованих на прояві чотирьох основних теорій (теорія комерційних позичок, теорія переміщення, теорія очікуваного доходу, теорія управління пасивами). Так, зокрема, у зарубіжній банківській практиці застосовуються такі методи управління ліквідністю, як метод джерел і використання ресурсів, метод показників ліквідності, метод структури ресурсів.

Суть методу джерел і використання ресурсів полягає у здійсненні статистичних спостережень за активами і пасивами за довгий час – 10 років і більше. За основу розрахунку береться базовий період (не менше 10 років). За даними статистики, за цей період розраховується тренд, що виявляє основну тенденцію зміни показників. Окрім основного тренда, розраховують сезонний компонент, що відображає коливання статей балансу у відповідні тижні в середньому за базовий період. Також до розрахунку додається циклічний компонент, що враховує різницю прогнозу кожного тижня минулого року і його фактичне значення. Таким чином, на підставі серйозної статистичної бази розраховується прогнозне значення відповідних показників. І вже виходячи з прогнозу обчислюють можливе значення дефіциту або надлишку ліквідних засобів.

Суть методу показників полягає у використанні для прогнозу фінансових показників – індикаторів ліквідності. До таких індикаторів належать показники, що характеризують забезпеченість банку ліквідними засобами, схильність зобов'язань до дострокового вилучення, а також рівень співвідношень між окремими групами активних і пасивних операцій. Згідно із цим методом, потреба в ліквідних засобах визначається шляхом порівняння показників даного банку з показниками банків з ідентичними умовами функціонування, а також на підставі власного досвіду банківських менеджерів. Також відстежується динаміка індикаторів ліквідності і визначається, чим викликані ті або інші зміни й тенденції.

Для методу структури ресурсів характерні такі риси. Потреба банку в ліквідних ресурсах оцінюється на підставі розподілу зобов'язань банку за ступенем стабільності. Усі зобов'язання діляться на «гарячі гроші», ненадійні ресурси і стабільні ресурси. «Гарячі гроші» чутливо реагують на зміни процентних ставок, тому схильні до значних коливань. За цим видом зобов'язань необхідно мати резерв ліквідних засобів, рівний 95% обсягу

ресурсів. Ненадійні засоби менш схильні до різких коливань, по них рекомендується мати резерв ліквідних засобів у розмірі 25–30%, і, нарешті, стабільні засоби – ті, вірогідність вилучення яких є найменшою. По них створюваний резерв ліквідних засобів повинен бути рівний 15% суми. При цьому суми ресурсів, за якими необхідне створення резервів у вигляді ліквідних засобів, зменшуються на суми обов'язкових резервів, створюваних банком на вимогу центрального банку [2, с. 565].

Що ж стосується України, то використання вищезазначених підходів і методів оцінки та прогнозування ліквідності в повному обсязі вітчизняними банками неможливо, оскільки у зв'язку з перманентною політичною кризою та періодичними кризовими явищами в економіці менеджерам банку важко спрогнозувати динаміку зміни ресурсної бази банку (зокрема, депозитів населення) на період понад 10 років, а також мало реальним є довгостроковий прогноз розвитку національної економіки. У зв'язку із цим базою для прогнозування надходження ресурсів у банківську систему України можуть бути порівняно незначні відрізки часу: місяць, квартал або рік [3, с. 20].

Із метою стабілізації ситуації Комітет Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності розробив Стратегію розвитку банківської системи на 2016–2020 рр. [4, с. 57], у якій оптимізація управління рівнем ліквідності банківської системи відбувається у два етапи та має на меті перехід до режиму гнучкого інфляційного таргетування.

Розгляд теоретичної та практичної бази безпосереднього впливу комерційним банком на свою ліквідність дає змогу розділити підходи до управління даною категорією на два напрями: ліквідність як «запас» і ліквідність як «потік». Останній підхід найбільш ефективний з урахуванням сучасних умов банківської діяльності і дає змогу досягти більшої результативності. Однак і він не здатний забезпечити належний рівень безпеки за постійно зростаючих вимог.

Під час розгляду питань формування банківського прибутку і ліквідності, їх сутності та взаємодії з першого погляду виникає враження їх повної протилежності та взаємної конфліктності.

У прагненні досягти максимального значення прибуток і ліквідність переслідують зовсім протилежні цілі. Позиція ліквідності вимагає наявності певної частки активів у вигляді готівки або прирівняних до них коштів для своєчасного виконання своїх зобов'язань. Водночас комерційний банк повинен бути достатньо прибутковим підприємством і забезпечувати покриття своїх витрат. Окрім того, для залучення стійких депозитних коштів він повинен забезпечити високу норму прибутковості за ними. Власники акцій або паїв комерційного банку, подібно всім іншим інвесторам, розрахову-

ють на норму прибутковості, відповідну інвестиційному ризику і порівняну за величиною з прибутком від аналогічних інвестицій. Очікування власників акцій банку як фактор вимагає від комерційного банку встановлення мінімальної довгострокової норми прибутку, яка забезпечувала б власникам акцій дохід.

Принцип отримання максимального прибутку вимагає проведення відповідного високоприбуткового тривалого, ризикового розміщення.

Неможливо розглядати прибутковість і ліквідність як діаметрально протилежні величини. Керуючи ними, необхідно говорити про єдину взаємопов'язану систему «ліквідність – прибутковість», у якій деформація одного з параметрів призводить до погіршення іншого.

Для підтримання співвідношення ліквідності і прибутковості на необхідному рівні комерційний банк реалізує низку заходів, здатних знизити ризик ліквідності і тим самим попередити можливість настання несприятливої ситуації. Сюди слід віднести наявність у банку відповідного ризик-менеджменту, націленого на контроль і управління банківськими ризиками, у тому числі й ризиком ліквідності. Найбільш ефективними заходами управління ризиком ліквідності є: моніторинг зміни всіх істотних чинників і показників, здатних вплинути на рівень банківської ліквідності; оперативний аналіз розривів по строках погашення активів і пасивів банку; стрес-тестування.

На практиці управління ліквідністю вітчизняної банківської системи здійснюється Національним банком України шляхом використання таких інструментів монетарної політики, як: норма обов'язкових резервів, облікова ставка, операції на відкритому ринку, рефінансування комерційних банків, мобілізація ліквідних коштів на депозитні сертифікати (абсорбування ліквідності), інтервенції на валютний ринок.

Для адекватної діагностики ліквідності банківської системи та вибору напрямів її ефективного функціонування розглянемо три фази ліквідності, які можуть бути зумовлені обсягами її показників:

- загроза ліквідності банківської системи – процес впливу негативних чинників на ліквідність банківської системи, порушуючи його платоспроможність;
- ризик ліквідності банківської системи – ризик недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу;
- криза ліквідності банківської системи – нездатність провадження збалансованої грошово-кредитної політики НБУ.

Кризовий стан має три фази: загострення (наявність диспропорцій у розвитку банківської системи, посилення відпливу капіталу з банківських установ), стабілізація (поступове поліпшення показників функціонування банківської

системи), оновлення (нормалізація роботи банківської системи). Кожна із цих фаз пов'язана із силою дії (максимальна, середня, мінімальна) певного ризик-фактора.

На мікроекономічному рівні потребує вдосконалення система аналізу ліквідності банку, зокрема:

- підвищення ролі аналізу чинників впливу на ліквідність банку, вдосконалення сценарного аналізу, що передбачає, крім сценаріїв, які охоплюють стандартні та більш несприятливі ринкові умови, розроблення сценаріїв управління ліквідністю в умовах загальноекономічної кризи та власних показників оцінки ліквідності банку, враховуючи специфіку його діяльності;

- перегляд підходів до оцінки запасів ліквідних активів, де зосередити увагу на аналізі ліквідності власного портфеля цінних паперів;

- підвищення ефективності аналізу потенційних джерел поповнення ліквідності, що передбачає моніторинг потенційних джерел поповнення, а також розроблення плану використання того чи іншого джерела поповнення ліквідності;

- перегляд підходів до встановлення лімітів на розриви ліквідності, що має на меті залежно від ситуації знижувати або збільшувати дані ліміти, а також збільшення частоти перегляду розміру даних лімітів;

- розроблення порядку фондування активних операцій банку в умовах кризи;

- удосконалення інформаційної політики банку тощо.

Також важливим заходом щодо вдосконалення управління банківською ліквідністю на макрорівні є оптимізація організаційної структури комерційних банків, зокрема створення підрозділу ризик-менеджменту, підрозділу оперативного управління ліквідністю, підрозділу методології та залучення до управління ліквідністю відділу зв'язків із громадськістю.

Одним із найважливіших заходів щодо вдосконалення планування ліквідності комерційними банками є розроблення стратегій управління ліквідністю та планів у разі виникнення непередбачуваних подій. Варто зауважити, що під час розроблення стратегії управління ліквідністю необхідно проаналізувати великий обсяг інформації не лише про діяльність банку, а й про функціонування і розвиток економіки країни, політичну ситуацію, розвиток міжнародних ринків тощо.

На рівні комерційних банків стоїть питання про дотримання оптимального рівня ліквідності, що знаходиться у проміжку між утратою платоспроможності та збільшенням доходів. Під час вибору шляхів досягнення оптимальної ліквідності банки повинні виходити з таких принципів [5, с. 21]:

- золоте правило балансу – строк пасивів має відповідати строкам активів;

- теорія залишків – вклади, що можуть бути відкликані в будь-який момент, як правило,

доступні відносно тривалий термін, що задовольняє ліквідність.

- теорія легкої реалізації – активи можуть бути швидко реалізовані на ринку, отже, є ліквідними. Під час установа ліквідності активів важливу роль відіграє час, протягом якого вони можуть бути реалізовані, а формальна тривалість таких активів є, по суті, неважливою;

- теорія максимального обтяження – можливі втрати внаслідок передчасного продажу мають обмежуватися розміром власного капіталу.

Для зниження ризиків у нинішніх економічних умовах банкам рекомендовано:

- підвищити якість власних активів – аналіз діяльності банків показує, що збиткова діяльність забезпечена передусім неякісними активами, які тягнуть за собою зростання резервів, що в кінцевому підсумку спонукає до значного зростання витрат банку;

- надавати кредити лише надійним позичальникам із високою платоспроможністю;

- збільшити диверсифікацію активів [6, с. 126].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, розглянувши сутність проблеми банківської ліквідності, можемо зробити висновок, що попит на ліквідні кошти рідко дорівнює їх пропозиції в будь-який момент часу, тому банк постійно має справу або з дефіцитом ліквідних коштів, або з їх надлишком. Як бачимо з проведеного дослідження, банківська ліквідність відіграє важливу роль як у діяльності окремого банку, так і у банківській системі у цілому. Банк із недостатнім рівнем ліквідності не може виконувати свої функції і проводити операції з обслуговування клієнтів, його рейтинг знижується, що значно ускладнює запозичення коштів із зовнішніх джерел, банк утрачає потенційний прибуток.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ковальчук Т.Т., Коваль М.М. Ліквідність комерційних банків : навчальний посібник. Київ : Знання, КОО, 1996. 120 с.
2. Банківська справа / за ред. Г.Г. Коробової. Москва : Економист, 2006. 766 с.
3. Синиченко К.Г. Методи управління ліквідністю. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 10. С. 16–21.
4. Стратегія розвитку банківської системи 2016–2020 «Синергія розвитку банків та індустріалізації економіки» / Комітет Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності. URL: <https://www.forum/strategy.com> (дата звернення: 25.04.2020).
5. Бобиль В. Ризик-фактори та ризик-результати на різних рівнях банківської діяльності. URL: <http://eadnurt.diit.edu.ua/jspsui/handle/123456789/3983> (дата звернення: 25.04.2020).
6. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду / В.С. Стельмах та ін. ; Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2008. № 11. 220 с.

REFERENCES:

1. Kovaljchuk T.T., Kovalj M.M. (1996) Likvidnistj komercijnykh bankiv [Liquidity of commercial banks]. Knowledge: KOO. (in Ukrainian)
2. Korobova Gh.Gh. (ed.) (2006) Bankivsjka sprava, [Banking] Moskow: Economy. – 766 p.
3. Synychenko K. Gh. (2009) Metody upravlinnja likvidnistju. [Methods of liquidity management]. *Actual problems of economy*. no. 10. pp. 16–21.
4. Strateghija rozvytku bankivsjkoji systemy 2016–2020: «Synerghija rozvytku bankiv ta industrializaciji ekonomiky», [Banking System Development Strategy 2016–2020: Synergy of Banking Development and Industrialization of the Economy] Available at: <https://www.forum/strategy.com> (accessed 25 April 2020).
5. Bobylj V. Ryzik-factory ta ryzik-rezultaty na riznykh rivnjakh bankivsjkoji dijalnosti, [Risk Factors and Risk Results at Different Levels of Banking] Available at URL: <http://eadnurt.diiit.edu.ua/jspui/handle/123456789/3983>. (accessed 25 April 2020).
6. Steljmakh V.S., Mishhenko V.I., Krylova V.V., Nabok R.M. Likvidnistj banku: okremi aspekty upravlinnja ta svitovyj dosvid reghuljuvanja i naghjadu. [Bank Liquidity: Selected Management Aspects and Worldwide Regulation and Supervisory Experience]. National Bank of Ukraine. Center for Scientific Research. Available at URL <https://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=70689>. (accessed 25 April 2020).